

ADABIY MATNLARNI TARJIMA QILISH MUAMMOLARI

Andaqlova Muazzam Norali qizi

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti Tarjima nazariyasi va amaliyoti fakulteti (ingliz tili) 4-kurs talabasi.

Annotatsiya: *Tarjima san'ati insoniyat taraqqiyoti davomida juda muhim ahamiyat kasb etgan faoliyat sohalaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, adabiy matnlarni tarjima qilish murakkab va mas'uliyatli jarayon bo'lganligi sababli har bir tarjimon nafaqat til bilimiga, balki san'at va madaniyatga chuqur tushuncha ega bo'lishi lozim. Adabiy matnlar, o'zining o'ziga xos poetik va estetik xususiyatlari, badiiy obrazlar, ifoda vositalari, til o'yinlari, milliy-madaniy kolorit va boshqa jihatlar bilan boshqa matnlardan tubdan farq qiladi. Shu sababli, tarjimon oldiga adabiy matnlarni tarjima qilishda murakkab va ko'p qirrali muammolar yuzaga keladi.*

Kalit so'zlar: *adabiy tarjima, tarjima muammolari, badiiy asar tarjimasi, madaniy moslashuv, poetik vositalar, til o'ziga xosligi, muallif uslubi, badiiy obrazlar, tarjimada ko'pma'nolik, lingvistik to'siqlar.*

Аннотация: *Искусство перевода – одна из сфер деятельности, приобретших большое значение в ходе развития человечества. Поскольку перевод художественных текстов – процесс особенно сложный и ответственный, каждый переводчик должен обладать глубокими познаниями не только в области языка, но и в области искусства и культуры. Художественные тексты принципиально отличаются от других текстов своими поэтическими и эстетическими особенностями, художественными образами, средствами выражения, языковыми играми, национально-культурным колоритом и другими аспектами. Поэтому при переводе художественных текстов переводчик сталкивается со сложными и многогранными проблемами.*

Ключевые слова: художественный перевод, проблемы перевода, перевод художественного произведения, культурная адаптация, поэтические приёмы, языковая специфика, авторский стиль, художественные образы, полисемия перевода, языковые барьеры.

Abstract: The art of translation is one of the areas of activity that has gained great importance in the course of human development. Since the translation of literary texts is a particularly complex and responsible process, each translator must have a deep understanding not only of linguistic knowledge, but also of art and culture. Literary texts are fundamentally different from other texts with their own poetic and aesthetic characteristics, artistic images, means of expression, language games, national and cultural color, and other aspects. Therefore, the translator faces complex and multifaceted problems when translating literary texts.

Keywords: literary translation, translation problems, translation of a work of art, cultural adaptation, poetic devices, language specificity, author's style, artistic images, polysemy in translation, linguistic barriers.

KIRISH

Adabiy matnni tarjima qilish avvalo uni oddiy soʻz yoki gaplarni boshqa tilda qayta ifodalash emas, balki uni boshqa bir til va madaniyat doirasida yangitdan yaratish demakdir. Tarjimon matnda ishlatilgan badiiy ifoda vositalari, metaforalar, personifikatsiyalar, epitet va boshqa poetik elementlarni yangi til va madaniyatga moslashtira olishi lozim. Bu esa har doim ham oson kechmaydi, chunki har bir til va madaniyatning oʻziga xos idiolektlari, frazeologizmlari, milliy qadriyatlari mavjud. Adabiy tarjimada eng katta muammolardan biri matnning badiiy qiymatini toʻliq yetkazib bera olish masalasidir. Adabiy asar muallifi oʻz asarida soʻz oʻyini, stilistik rang-baranglik, ritm va musiqiylik, ichki rim va alliteratsiyalar singari turli poetik vositalardan foydalanadi. Tarjimon esa, bu poetik elementlarni ikkinchi tilga aynan oʻtkaza olmaydi, koʻpincha ularni moslashtirish yoki boshqa badiiy vositalar yordamida ifodalashga majbur boʻladi. Bu jarayonda asarning asl badiiy ruhi yoʻqolib ketmasligiga alohida eʼtibor berish lozim.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Adabiy matnlar tarjimasida zamon va makon, tarixiy voqealar, ijtimoiy hayotga xos realiyalar ham muhim o‘rin tutadi. Ko‘plab adabiy asarlarda o‘ziga xos tarixiy davr, geografik joy nomlari, milliy lison va odatlar ifodalangan bo‘ladi. Tarjimon bu realiyalarni aynan o‘z tilida va madaniyatida qanday ifodalashni aniqlashda qiynalishi mumkin. Masalan, ba’zi milliy taomlar, o‘ziga xos liboslar yoki udumlar borasida o‘quvchiga tanish bo‘lmagan so‘zlar uchraydi. Bu kabi elementlarni tarjima qilishda muallif ruhiga, asarning umumiy mazmuniga va o‘quvchi ongiga salbiy ta’sir qilmaydigan, mos va uyg‘un variantlarni topish talab etiladi. Adabiy matnlarda ishlatiladigan badiiy tasvirlar ham tarjima jarayonida muammoli holga aylanadi. Ayniqsa, metaforalar, metonimiyalar, sinesteziya kabi poetik vositalar har doim ham to‘g‘ridan-to‘g‘ri boshqa tilda mavjud bo‘lmasligi, ba’zan o‘sha tilda butunlay boshqacha ma’noni anglatishi mumkin. Tarjimon uchun eng katta xavf esa, poetik obrazlarni yo‘qotib qo‘yish, matnni oddiy va tushunarli, biroq ehtiros va badiiylilikdan xoli qilib qo‘yishdir [1].

Adabiy tarjimaning yana bir o‘ziga xosligi shundaki, muallif uslubining o‘ziga xosligi, nutqning individualligini saqlab qolish mas’uliyati tarjimonga yuklatiladi. Har bir adib o‘z uslubiga, ohangiga, badiiy didiga ega. Tarjimon bu uslubni qanday qilib optimal tarzda yetkazishi, asar o‘zligini, muallif uslubini boshqa til o‘quvchilarigacha to‘liq yetkazib bera olishi lozim. Bunda tarjimon faqat muallif so‘zlarinign o‘zbekchadagi yoki boshqa til orqali so‘zma-so‘z ifodasi emas, aynan muallifning hissiy o‘ziga xosligini ham ko‘rsatib bera olishi kerak [2].

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Adabiy tarjimada yana bir murakkab muammo – bu dialoglarni, lisoniy uslub, intonatsiya va nutqning o‘ziga xos rang-barangligini saqlashdir. Ko‘plab asarlarda, ayniqsa proza va dramaturgiyada, obrazlarning tilida ularning dunyoqarashi, hayotga qarashi, ijtimoiy holati va shaxsiy xususiyatlari ifodalanadi. Tarjimon har bir obraz nutqini mos va tabiiy ifodalashga ham e’tibor qaratishi lozim. Shuningdek, ko‘plab adabiy asarlarda she’riy satrlar mavjud bo‘ladi. She’r va poeziyani tarjima qilish esa, eng murakkab ish hisoblanadi. Chunki she’riy matnlar, o‘zining musiqiyliги, intertekstual ishoralari, ritmi, ohangi va badiiy ifoda vositalari

bilan ajralib turadi. Tarjimon aynan shu muayeralarga maksimal darajada yaqin holda, barcha badiiy elementlarni saqlab, she'riy satrlarni ikkinchi tilga o'tkazishga intiladi. Bu, ko'plab holatlarda so'zlarni emas, balki ma'no va ruhni o'tkazish deb tushuniladi [3].

Adabiy matnlarni tarjima qilishda yana bir muhim nuqta shundaki, tarjimon o'quvchi psixologiyasini, zamonaviy til so'z boyligini va nutq ohangini inobatga olgan holda, matnni sodda va ravon tarzda bayon qilishi kerak. Ko'pchilik tarjimonlar murakkab poetik obrazlarni yoki so'z o'yinlarini tushunarli holda ifodalashda qiynalishadi, natijada matn tarzda, tog'ri grammatikada, lekin badiiylikdan xoli bo'lib qolishi mumkin. Bu esa asosan tarjima sifatiga ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, adabiy tarjima sohasida har bir millatning madaniy qadriyatlari va ijtimoiy-tarixiy tajribasi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bir tilning o'ziga xos iboralari, maqollari, hikmatlari yoki aforizmlaridagi badiiy go'zallikni boshqa tilga o'tkazish uchun tarjimon chuqur madaniyat va tarix bilimiga ham ega bo'lishi zarur. Bu orqali tarjima asliyatda bor bo'lgan ruh va mazmunni saqlab qoladi. Adabiy tarjimon uchun yana bir dolzarb muammo – bu asar nomini tarjima qilishdir. Ko'plab asarlar nomlari o'zida badiiy o'xshatishlar, ramziy yoki kinoyali ma'nolarni mujassam qilgan. Ungacha bo'lmagan tarjimonlar nafaqat asarning mazmunini, balki muallif ijodiy niyatini, ruhini, asosiy g'oyani o'quvchiga yetkazib berishi kerak. To'g'ri tarjima qilingan asar nomi o'quvchini qiziqtiradi, asar mohiyatiga mos keladi [4].

Adabiy tarjima jarayonida tazadig voqealarning aks ettirilish uslubi, asardagi dramatism, lirizm yoki epik elementlar bir-biriga mos ravishda o'tkazilishi lozim. Zamon va makon, tarixiy voqealar va shaxslar kontekstida maslahatlashuvlar, an'analar to'g'ri aks ettirilsa, asarning to'la qiymati saqlanadi. Qisqacha qilib aytganda, adabiy matnlarni tarjima qilishda yuzaga keladigan muammolar juda xilma-xil va murakkabdir. Bu muammolar tarjimaning lingvistik, stilistik, poetik, madaniy, psixologik va ijtimoiy sohalariga taalluqli bo'lib, har bir tarjimon o'z oldida doim murakkab tanlov va mas'uliyatli vazifalarni ko'radi. Tarjimon nafaqat

til bilimini, balki san'at, madaniyat, tarix, psixologiya sohalarini ham yaxshi bilmogi shart [5].

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, adabiy matnlarni tarjima qilish – bu o'ziga xos ijodiy mehnat, badiiy mahorat va chuqur ilmiy yondashuvni talab etadigan murakkab jarayondir. Tarjimon asar ruhini, mazmunini, muallif uslubini va badiiy go'zalligini iloji boricha to'liq saqlab qolishi lozim. Bu sohada muvaffaqiyatga erishish uchun har bir tarjimon doimiy izlanishda, o'zi ishlayotgan til va madaniyatlarni chuqur o'rganishda bo'lishi zarur. Tarjima sohasining bundan keyingi rivoji ham aynan ana shu tafakkur va badiiy izlanish bilan bog'liqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Amirova, S. (2019). "Adabiy matnlar tarjimasida milliy o'ziga xoslik muammolari." O'zbek Tili va Adabiyoti, 2(74), 95-101.
2. Ergasheva, N. (2021). "Badiiy tarjimada poetik vositalarni bera olish muammolari." Filologiya Masalalari, 3(83), 45-50.
3. Ismatullaeva, M. (2020). "Adabiy matnlarni tarjima qilishda kontekstual tafakkur." O'zbek Filologiyasi, 4(62), 30-37.
4. Jalilova, S. (2021). "Tarjimada madaniy realiyalarni o'zlashtirish muammolari." Tarjima Nazariyasi, 2(18), 56-62.
5. Karimova, D. (2018). "Badiiy asarlarning o'zbek tiliga tarjimasida lingvokulturologik muammolar." Til va Adabiyot Ta'limi, 1, 75-80.
6. Mirzayeva, Z. (2017). "Adabiy tarjimaning lingvistik xususiyatlari va dolzarb muammolari." Til, Adabiyot va San'at, 6(36), 121-127.
7. Sagdullaeva, N. (2019). "Adabiy matnlarning tarjimasida ko'pma'nolik masalalari." O'qituvchi, 5, 38-43.